

Solomaiia Kryvenko
Ivan Franko National University of Lviv
ssolowka@gmail.com

Слово як семантична одиниця політичного дискурсу

Word as a Semantic Unit of Political Discourse

Summary:

In this article we analyze the word as a semantic element of political discourse. The authors examined the reasons for classification of words in political discourse. Basic features of words-symbols, key words, words-slogans and words, which are used for discrediting the opponent in a public speech, are exposed. The paper suggests other classifications i.e. into forbidden, neutral and allowed words in political discourse. Prohibited words are divided into two groups: forbidden because of formal and informal reasons. The authors determine the mechanisms of control over them.

Keywords: political discourse, key words, words-symbols, taboo, abuse, censorship

Streszczenie:

W artykule analizie poddano specyficzność słowa w ramach semantyki dyskursu politycznego. Autorka przywołała kilka powodów klasyfikacji słów w dyskursie politycznym, szczególnie w kontekście definicji naukowych i kodów ideologicznych. W rozważaniach zidentyfikowane zostały podstawowe cechy słów-symboli, słów kluczowych, słów-haseł i słów, które mają dyskredytować przeciwników w wystąpieniu publicznym. Zaproponowana też została klasyfikacja obejmująca słowa zakazane, neutralne i dozwolone w dyskursie politycznym, a zakazane zostały jeszcze podzielone na formalnie i nieformalnie zabronione. Autorka podejmuje w tym względzie próbę ustalenia mechanizmów kontroli nad nimi.

Słowa kluczowe: dyskurs polityczny, słowa kluczowe, słowo-symbol, tabu, oszczerstwo, cenzura

1. Вступ

У сучасному світі через офіційне засудження брехні політики змушені вдаватися до інших форм аргументації – переконання. Політична лінгвістика оформилася в окрему науку наприкінці ХХ ст. як результат наукових спроб зрозуміти «чаклунство політики». Воно особливо різуче проявилось в політичній пропаганді тоталітарних режимів.

Великий вплив на становлення лінгвістичної семантики внаслідок лінгвістичного перевороту, що відбувся на початку ХХ ст., мала аналітична філософія. Тоді й почали формувати основи політичної лінгвістики. Г. Фреге, Б. Рассел, Дж. Мур, Л. Вітгенштайн, Р. Карнап та інші науковці стверджували: мова мусить стати основним об'єктом дослідження філософії. Серед основних вчених, які розвивали вчення політичної лінгвістики, – Гарольд Д. Лассуел, Н. Лейтес, С. Якобсон, представники американської семіотики Ч. С. Пірс та Ч. Моріс. Значний вклад в розвиток цієї галузі також зробили Р. Барт, А. Греймас, К. Леві-Строс, У. Еко та інші. Монографії й навчальні посібники на цю тему набули широкого поширення з 70-х рр. ХХ ст. Серед них «Вступ до аналізу політичних текстів» Р. Бахема (1979), «Мова в політиці. Вступ в прагматику і семантику політичної мови» В. Дікманна (1975), «Політична комунікація: Риторика, уряд і громадяни» Д.Ф. Хана (1988), «Мова і політичне розуміння» М. Шапіро (1981) та ін, а «Аналіз політичного дискурсу» П. Чілтона (2004) та підручник Н. Ферклау «Аналіз дискурсу» (2003). Серед українських науковців, хто вивчає проблему політичного дискурсу, є І. Клименко, Н. Нагорна, Н. Акінчиць, А. Сотников та інші.

Сучасна політична лінгвістика має на меті вирішити чимало завдань, зокрема описати окремі елементи політичної мови; вивчити рівні аналізу: фонетику, лексику, синтаксис тексту й дискурсу загалом; напрацювати нормативний (критичний) та дескриптивний (описовий) підходи; вивчити політичні жанри, стилі політичних текстів; дослідити ідіостиль – загальні закономірності політичної мови; проаналізувати комунікативні ролі, ритуали, стратегії й тактики; адаптувати психолінгвістичні, когнітивістські, лінгвокультурологічні та ін. методи; здійснити порівняльні дослідження, виявити загальні й особливі ознак політичні дискурси різних країн та історичних періодів¹.

Об'єктом дискурсивних досліджень у політиці є політичні тексти, їхня тематична сукупність. Структурний семантичний аналіз дискурсу передбачає

¹ А. Чудинов, *Основные направления в современной российской политической лингвистике*, filologija.vukhf.lt/4-9/doc/Chudinov.doc; [odczyt: 12.04.2013].

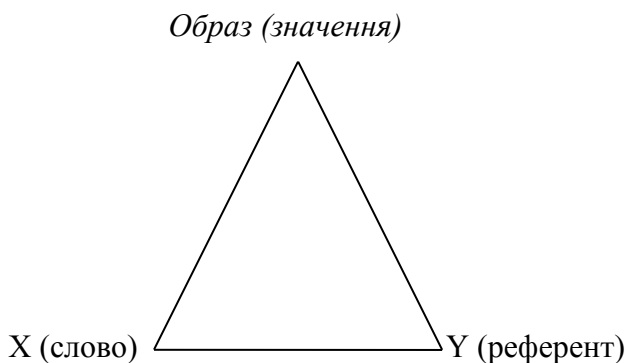
розподіл його на елементи, зокрема на слово й текст. У статті ми розглянемо специфіку слова як елемента політичного дискурсу, підстави його класифікації та специфіку застосування.

2. Семантична конкуренція

Слову властиве значення. Це значення розрізняють в залежності від того, вжито слово в конкретному комунікативному акті чи йдеться про його словникове визначення. Повна референційна характеристика є тільки в слова, вжитого в мовленні², адже лише в контексті воно набуває єдиного значення. Слово може мати визначений потенціал, набувати ту чи іншу референційну властивість. Референром є той об'єкт, зовнішнього світу, якого позначають іменем, словом, що прозвучало.

Найкраще відображає специфіку сприйняття слова трикутник Огдена-Річардсона, що поєднує три елементи: образ (те, що ми виникає в нас у голові, коли ми чуємо слово), слово (звук або знак) та референт.

Схема № 1. Трикутник Огдена-Річардсона.

Взявши до уваги «свободу вербальної дії» та намагання задовольнити свої інтереси, набути щонайбільшого впливу, політик у площині політичного дискурсу вдається до мовних хитростей, зокрема до семантичної конкуренції (Й. Кляйн), ідеологічної полісемії (В. Дікман) або користує з семантичної варіативності (Джерард Штраус, Гізела Ціфонум)³. Позначають цими термінами різницю

² М. Кронгауз, *Семантика: учебник для вузов*, Москва 2001, с. 129.

³ Н. Girth, *Sprache und Sprachverwendung in der Politik: eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*, Tübingen 2002, с. 52.

в значенні одних і тих же слів, застосованих різними політичними акторами. Наприклад, «соціалізм» може позначати «суспільне вчення», «соціальну систему, соціальну державу» або «соціальний рух, напрям, курс». Семантичною конкуренцією позначають політичну суперечку стосовно правильного значення слова, що має семантичний та прагматичний рівні.

Семантична конкуренція має три площини: денотативну, еволюативну та деонтичну (дві останні охоплює поняття конотативності). Денотат описує природу речі, про яку йдеться, його властивості (для «демократії» денотат - «форма правління»). Еволюативна ознака оцінює річ (демократія – позитивна річ). Деонтичний аспект зашифровує потрібність чи непотрібність об'єкта (демократія – ідеал, до якого всі мусять прагнути)⁴. Денотативний та конотативний (еволюативний і деонтичний) компоненти дають змогу політикам визначати, оцінювати та спонукати щось робити чи від чогось утримуватися. Перші дві форми конкуренції в принципі побудовані на семантичній неоднозначності слів-символів, що самі по собі мають доволі гнучке значення й піддаються політичному «корегуванню» (для прикладу, свобода, справедливість, солідарність)⁵.

Конкуренція номінації полягає в тому, що словам приписують різне значення, відбувається підміна в синонімічному ряді. До неї звертаються у тому випадку, коли кілька політичних акторів розповідають про один і той же об'єкт референції, але намагаються зробити наголос на різних його ознаках.

Схема № 2. Поле конкуренції в моделі мовного знаку⁶.

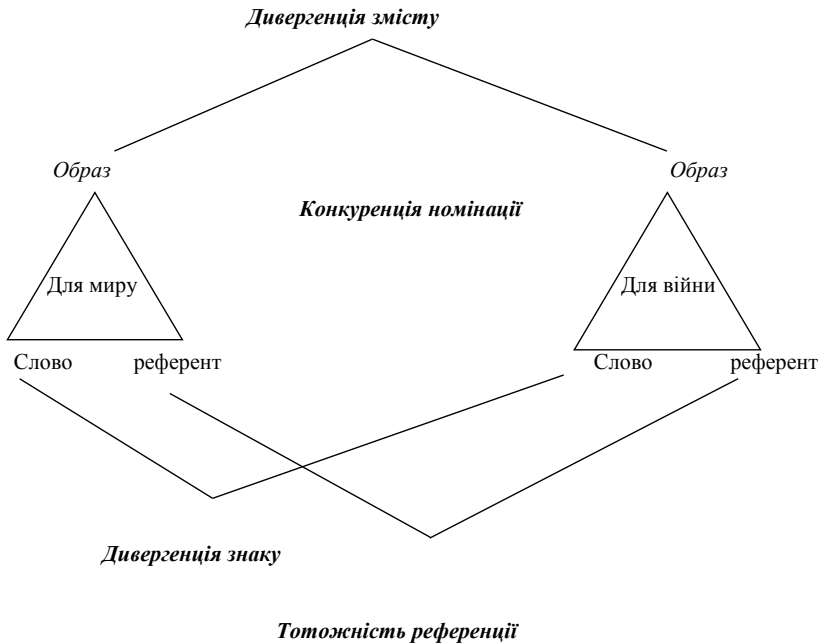
⁴ Там же, с. 51.

⁵ Там же, с. 63.

⁶ Там же, с. 64.

Проблема адекватної номінації особливо загострилася з 80-их рр. ХХ ст., коли постала проблема політичної коректності, що прагне позбутися тих слів, які би свідчили про будь-які форми дискримінації. Це має приблизно такий вигляд:

Схема № 3. Конкуренція номінації в політичному дискурсі⁷.

Коли політик намагається назвати специфічний об'єкт чи явище, яке раніше не називали ніяк, він активує новий референт і повинен створити нове слово для його позначення. В цьому випадку йдеться про неологізми, що найбільше властиві політиці недемократичних політичних систем і режимів. Р. Барт наголошував на міфологічності, гнучкості, здатність змінюватися відповідно до умов політичного дискурсу⁸. Ханна Арендт пише: «Для тоталітарних рухів загалом і для слави їхніх вождів зокрема немає нічого характернішого за разючий поспіх, з яким їх забувають, і разючу легкість, з якою їх змінюють»⁹. Історична

⁷ Там же, с. 65.

⁸ Р. Барт, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика: Миф сегодня*, <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>; [odczyt: 05.07.2013].

⁹ Х. Адентт, *Джерела тоталітаризму*, Київ 2002, с. 354.

«випадковість» та мінливість тоталітарного режиму зумовлюють необхідність створення специфічних слів, які, здебільшого, означають якісь ефемерні концепти. Р. Барт наводить на приклад слово «китайщина»¹⁰, яке починає вживатися для позначення китайських виробів і, в принципі, наділене негативною оцінкою. Неологізми для позначення нових понять ніколи не довільні: вони створюються на основі цілком осмислених пропорційних відносин, що забезпечує їм швидке засвоєння в свідомості соціуму.

3. Професійна та не професійна сфери застосування слів у політиці

3.1. Слова як терміни

Слово в політиці використовують у двох площинах: професійній та непрофесійній. У першому випадку йдеться про використання термінів, у другому – про політичні коди, за допомогою яких здійснюють маніпуляцію.

Основними ознаками термінів у політиці є 1) фаховий контекст визначення слова; 2) зрозумілість його змісту, що уможливорює використання слова як фахового¹¹.

Політична фахова лексика не є однозначно відокремлена від інших фахових словників, також і політичний лексикон сильно проник до інших сфер. Він складається з розмовної мови та виключно політичних слів (тиранія, бюрократія), міжпрофесійної лексики політики та інших наук. Для прикладу, наукові терміни з інших сфер стають політичними тоді, коли підлягають публічному обговоренні (генетика, штучне запліднення, клонування).

Державну політику визначають історичні та соціокультурні обставини. Волтер Дікман наголошує: потрібно розмежовувати політичну лексику мови та політичну лексику системи, адже мова володіє такими словами, які одна політична система бере на озброєння, інша – ні. Він розділив політичну лексику на такі форми¹²:

1. Інституційна – позначає політичні органи та організації, їхні функції та завдання. В середині цього підрозділу науковець виділяє:
 - мову організації (вислови про інститути – парламент, партія, уряд; їхній поділ – комітет, фракція, коаліція; їхні завдання – захист конституції,

¹⁰ Р. Барт, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика: Миф сегодня*, <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>; [odczyt: 05.07.2013].

¹¹ M. Schröter, B. Carius, *Vom politischen Gebrauch der Sprache. Wort, Text, Diskurs*, Frankfurt am Main 2009, с. 17.

¹² H. Girth, с. 38.

фінансова політика, розвиток економіки; опис посад – президент, прем'єр-міністр, міністр);

- мову актів (вислови, пов'язані з формальною практикою політики – голосування, порядок голосування, вотум недовіри);

2. Фахова мова галузей – складається з власне мови державного управління. Нею користуються, в першу чергу, політичні експерти в різних галузях, зокрема в сфері охорони здоров'я, сфері освіти, економіки (кон'юнктура, соціальний ринок, соціальна держава). Йозеф Кляйн вважає, що до цього типу належать й інші слова, які описують діяльність установ, коли цей тип діяльності починає з ними асоціюватися – отруйні відходи, заборона абортів тощо.

3. Мова ідеології.

Й. Кляйн доповнив класифікацію В. Дікмана четвертим типом – загальний словник взаємодії, в який увійшли ні не фахові, ні не ідеологічні слова, для прикладу, компроміс, мобілізація, криза, афера.

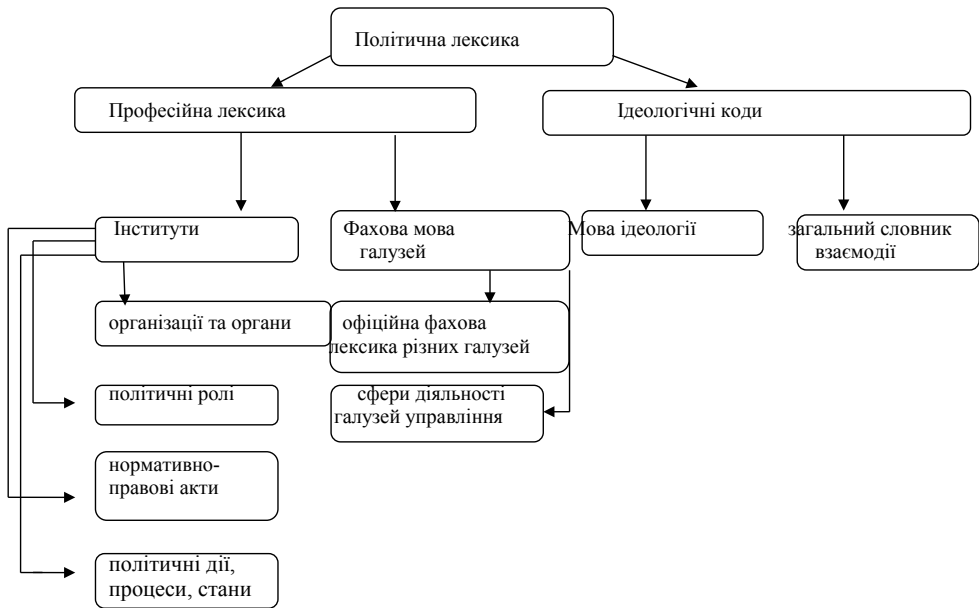
На думку М. Шрьотер, професійні слова в політиці можна поділи на такі, які описують політичний досвід (голосування, термін повноважень, порядок денний); політичні завдання (захист конституції, фінансова політика); інститути (парламент, фракція, комітет); політичних акторів (президент, пем'єр-міністр); нормативну базу (основний закон, державний договір, підзаконні нормативно-правові акти)¹³. Також є кілька обставин, що зумовлюють необхідність використовувати політичну та іншу наукову термінологію. Зокрема: коли приймають закони, проекти нормативно-правових актів; всередині політичних відомств перевагу віддають термінам, які співвідносяться з відповідною галуззю: у Міністерстві охорони здоров'я використовують медичні терміни; у міністерстві транспорту – визначення інженерні або логістичні. На сферу управління накладаються терміни юридичні, оскільки їхні функції подекуди перетинаються¹⁴.

Отже, загалом політичну лексику можна описати такою схемою:

¹³ М. Schröter, В. Carius, с. 18.

¹⁴ Там же.

Схема № 4. Класифікація слів на професійні терміни та ідеологічні коди.

3.2. Слова як ідеологічні коди

Оскільки політична комунікація відбувається в набагато ширшій сфері, ніж професійна, відбувається змішання фахових та загальномовних елементів. Так утворюються лексеми, властиві лише політичній комунікації. Наукове значення слова втрачає першочерговість, у масовій свідомості набуває специфічного значення.

Ядром ідеологічного словника є так звані *слова-символи*. В лінгвістичних та наукових дослідженнях є чимало альтернативних назв: ключові символи (Г. Ласвелл), ключові слова, основоположні лексеми й інші¹⁵. Слова-символи мають завдання спрощувати, розбавляти складну дійсність. Ці слова не є окремими словами чи групами слів. Йдеться про найвищі цінності (хорообрість, обов'язок, успіх), вони завжди мають позитивну конотацію, але не завжди стають політично значущими.

Функцію спрощувати дійсність та емоційно впливати на слухача виконують і ключові слова – такі мовні знаки, які є водночас загально прийнятими

¹⁵ Там же, с. 52.

в певному соціумі й акумулюють усі випадки вживання лексичної одиниці, їх комунікативно значущий смисл актуалізується лише в певному контексті¹⁶. Між словами-символами та ключовими словами є такі відмінності:

1. Жодне слово від природи не є ключовим, а словом-символом може бути. Слово-символ відображає історично встановлений орієнтир, воно вбудоване в систему цінностей суспільства; ключове слово народжує політична ситуація, воно скоро забувається, як виборчий слоган;
2. Слова-символи відображають найважливіші цінності та антицінності певного суспільства.

Зрештою Г. Шайко доходить висновку: межа між словами-символами та ключовими словами – хитка: за умови частого вживання ключові слова стають словами-символами, а, з іншого боку, якщо слова-символи беруть на озброєння політтехнологи на період політичної боротьби, то вони стають ключовими словами¹⁷.

Термін «ключове слово» використовують з XIX ст¹⁸. Подекуди його використовують, щоби виразити гнів з приводу безглузких висловлювань політиків. Тоді поняттям означають порожній звук або балаканину. Лінгвісти, які займаються вивченням політичної мови визначають їх так: вирази, які використовують у публічних дебатах для пропаганди політичних програм¹⁹. Ключові слова поширюють вимоги і програму політиків серед потенційних виборців. Вони скорочують ці програми до одного-двох слів. Відомий приклад ключових слів (їх комбінації) – гасло Великої французької революції «свобода – рівність – братерство». Йому симпатизують, проте якщо попросити кількох людей його пояснити, на перший план вийшли би зовсім інші гасла. І навряд чи хтось на піднесенні міг би чітко відрізнити всі три поняття одне від одного. Але вимога, щоб зміст ключового слова відповідав його науковому значенню, відсутня.

Немає слів, які самі по собі є ключовими. Обов'язковою для їх актуалізації є наявність публіки, яка слухає політика, що озброюється ключовим словом.

Якраз із приводу ключових слів часто виникає семантична конкуренція. Ними часто стають ідеї, що мають позитивну конотацію: мир, свобода, демократія, права людини. Проте існує безліч інших – фінансова криза, знищення лісів, жорстоке поводження з дітьми – якими спонукають дистанціюватися від

¹⁶ А. Сотников, *Ключові слова в політичному дискурсі*, "Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи", 2009 № 3, с. 216-224.

¹⁷ Н. Girth, с. 53.

¹⁸ Т. Niehr, *Schlagwörter*, <http://tinyurl.com/n63kefh>; [odczyt: 09.09.2014].

¹⁹ Там же.

позначуваного, його побороти та якомога швидше викоринити. Зрештою, багато ключових слів оцінюють зовсім по-різному залежно від політичної обстановки: для одних соціалізм – політична батьківщина, в якій панує «приблизна справедливість», для інших – це гноблення та безгосподарність.

Як і модні, ключові слова з часом втрачають вплив й інтегруються до «нормального» словника, або їх поступово забувають. Так, у публічній дискусії 60-70 рр. ХХ ст. домінували ключові слова гастарбайтери, секс-революція; сьогодні вони втратили значимість.

Окрім використання ключових слів є ще одна стратегія – звинуватити конкурента в зловживанні ключовими словами. Тут апелюють розмовним значенням «ключове слово» – пуста обіцянка, запевняють: противник маніпулює волею виборців.

Отже, властивості ключових слів можна розглядати в чотирьох площинах:

- політично-суспільній: визначають предмет публічного дискурсу;
- дискурсивній: змінюються разом зі зміною дискурсу;
- онтологічній: вони визначають ставлення до того чи іншого явища, предмета, особи чи події;
- площині групи: ключові слова об'єднують прихильників певної політичної сили, виражають думку спільноти²⁰.

Крім слів-символів та ключових слів, до політичного словника належать так звані слова-маркери, які асоціюються виключно з певною політичною силою, вони майорять на її агітаційних плакатах. І вони також швидко народжуються, швидко відходять у забуття. Йдеться про «слова-знамена» та «слова-ярлики».

Слова-знамена мають позитивну конотацію, вони покликані збільшувати вагомість та цінність певної групи людей. Це – висловлювання з особливими інтеграційними та ефективними в рекламному сенсі властивостями. Їх використовують політичні актори, щоби здобути якомога більше прихильників. Такими, для прикладу, є свобода, впевненість у майбутньому, мир, соціальна справедливість, благополуччя²¹. Словами-знаменами позначають об'єкта референції, що належить до «своєї» ідеології у тих умовах, коли відбувається поділ на «свій-чужий». Об'єкта референції чужої ідеологічної системи позначають словами-ярликами.

Негативно забарвлені ярлики – це слова, покликані дискредитувати політичного супротивника. Той актор, який закидає конкурентові певні «гріхи»,

²⁰ M. Schröter, B. Carius, с. 24.

²¹ E. Felder, *Diskursanalyse von politischer Sprache*, <http://tinyurl.com/kggcvbw>; [odczyt: 04.09.2014].

вважає їх неприйнятними для соціальної дійсності загалом. У нього на меті – зневажити, знецінити опонента, зміцнити підтримку власної політичної групи. Такими виразами можуть бути група інтересів, клієнтальна політика, збиткова політика, експлуатація незможних²².

Словам-знаменам і словам-ярликам властива ідеологічно-ціннісна маніпуляція. Одне й те ж слово може бути як причиною об'єднуватися, так і причиною ненавидіти когось. Для прикладу, слово «пацифізм»: для руху за мир – знамено, але для представників мілітарного блоку або в час воєнної агресії з боку чужої країни – клеймо²³.

4. Дозволені та заборонені слова в політичному дискурсі

Слова в політичному дискурсі можна класифікувати й за іншим критерієм – критерієм дозволеності. Тоді є змога виділити дозволені, нейтральні та недозволені.

Нейтральними вважаємо ті слова, які не виконують суто політичної ролі, а є способом спілкування. Лексикон певної мови пропонує вже готовий інвентар виразів, серед них політики здійснюють інтенційно-селективний відбір тих слів, які найкраще відповідатимуть партійним інтересам²⁴. Тобто, метамова пропонує нейтральні слова для політичного дискурсу.

Дозволеними є слова-символи, ключові слова, слова-ярлики та знамена, завдяки їм відбувається маніпуляція свідомістю, але політичні технології їх не забороняють.

Недозволені слова поділяються на ті, що заборонені офіційно і ті, що заборонені неофіційно. До офіційно заборонених належать слова, вживання яких не дозволяє нормативно-правовий акт країни або моральний звичай. До слів, на вживання яких існує юридична заборона, в першу чергу, належать лайливі слова. Так, у США діє «Акт захисту порядності», який передбачає: за будь-яке непристойне слово на телебаченні чи радіо належить сплатити 275 тисяч доларів штрафу. В польському місті Ельблонг також штрафують за публічну лайку, в Росії з 2003 року діє аналогічний закон, і в голландському Гельмонді майже 20 років публічна лайка заборонена, як і в Гауді²⁵.

²² Там же.

²³ Н. Girth, с. 53.

²⁴ Там же, с. 56.

²⁵ Н. Schröder, F. Mildener, *Tabu, Tabuvorwurf und Tabubruch im politischen Diskurs*, <http://tinyurl.com/l8mmpn>; [odczyt: 6.09.2014].

Але лайливі слова – природна частина мови й один з найкращих способів позбавитися надмірного розчарування чи роздратування у складних ситуаціях. Щоразу, коли регіони планування в головному мозку позаду чола перевантажує процес стримування емоцій, людина стає неуважною. Тоді ображає, лається та проклинає з особливою легкістю – що сильно привертає увагу. Це політики намагаються використати з користю для себе. Дослідження італійських учених Ніколетти Каваци та Маргарити Гуїдетті засвідчують: публічні діячі, які не цураються лайки, завойовують більше симпатій та довіри, через це їх обирають частіше, ніж інших. У журналі «Journal of Language and Social Psychology» науковці пишуть: незалежно від політичних поглядів, 110 піддослідних, які взяли участь в експерименті, з-поміж вигаданих політиків відверто підтримували тих, хто в своїх блогах вдавався до ненормативних висловлювань²⁶.

Чи фраза «При всій повазі, пане Президент, але Ви – недоумок», яку 1984 року в Бундестазі міністр Йошка Фішер адресував Річардові Штюклену, сприяла його популярності? Безсумнівно, бо вербальна лайка на довго закарбовується в пам'яті.

Немає поганого піару – гасло політики. Його диктує один із основних законів політичної боротьби: виграє той, хто запам'ятовується. І боротьба, передусім, точиться за увагу потенційних виборців. Бути на слуху – завжди корисно публічній особі. Так лайка перетворюється на козир в рукаві політичного діяча. Проте не варто забувати, що за такі механізми політичної боротьби можна бути постати перед судом.

На відміну від офіційно заборонених слів, політичні табу – неофіційно неприпустимі для відповідного політичного дискурсу. Є 2 основних види визначень «табу в мовленні»: 1) заборона «допускати певні дії, зачіпати особливо шанованих людей чи станів, споглядати, називати, їсти певні страви»; 2) внутрішньо суспільна квазісамостійна заборона говорити про певні речі, вчиняти певні дії. Є й пейоративне значення: табу – це те, що «не відповідає часу».

Позитивної конотації в цьому контексті набувають вислови «без табу», «долати табу», «розтабування. Табу навантажене негативом та ірраціональністю²⁷. З допомогою табу позначають межі дії, мови, думки: навіть символічне втручання в якісь інститути, теми, явища стають забороненими.

В праці «5 принципів устрою соціального життя» соціолог Кард Отто Гондріх визначає «Табу-принцип» як поховання речей, які не можна називати, а точ-

²⁶ F. Jimenez, *Warum der Fluch für Politiker ein Segen ist*, <http://tinyurl.com/jw4lfon>; [odczyt: 15.08.2014].

²⁷ H. Schröder, F. Mildenberger.

ніше розкривати, бо «групи й суспільства не можуть існувати, якщо виносити на показ всі їхні суперечності й біди. І не потрібна заборона, вона їх може тільки загострити. Табу пригнічують внутрішнє почуття відрази та огиди, яке нарощує злість»²⁸. Мішель Фуко в цьому взаємозв'язку вказував на те, що «в жодній культурі на світі немає дозволеності на все», і вважає: «людина починає не зі свободи, а з меж та кордонів того, чого не можна переступати».

Табування може стати окремою темою в політичному дискурсі, на що звернув увагу М. Фуко: з допомогою табу позначають можливості переступу, і ці позначення не є випадковими. Він наводить приклад поняття «сексуальності» в кінці XVIII – на поч. XIX ст. Тоді сексуальність піддавалася сильному табуванню, але тоді ж виникає наука про сексуальність, її форми описують в журналах, статтях, книгах, еротичних та порнографічних публікаціях, її детально обговорюють. Табування спочатку об'єктивувало та констатувало це явище; потім табу зіставило її з актуальною демографічною політикою.

Вербальні табу – теми, про які або не можна говорити зовсім, або не бажано з погляду етикету. Мовознавець Стефан Ульман розрізняє 3 мотивації: страх, делікатність, порядність²⁹. «Табу жаху» – типове для малорозвинених народів, для сучасних західних суспільств відіграє незначну роль, хоча їхні сліди залишилися в більшості мов. «Табу делікатності» вмотивовані почуттям такту, стосуються тем смерті, хвороби, недосконалості (фізичної чи духовної). «Табу порядності» диктує почуття сорому та стосується розмов про певні частини тіла, виділення, функції тіла, сексуальності зокрема. До цих трьох Ніколь Цьольнер додав ще один вид – «табу з соціального такту»: ідеологічно вмотивовані табу, які залежать від політичної коректності і мають визначальне значення для політичного мовлення. Для прикладу, герой стає фіксатором цінностей, бажаної поведінки. Тоді замовчують усі темні сторони його героїзму.

Забороненими темами в політиці є окремі особи, місця, теми, зокрема залежність, нерівність, корупція. Але табу можуть гальмувати або цілком перешкоджати суспільному розвитку. Для прикладу, в Німеччині 50-60-их рр. XX ст. Друга світова та Голокост були оповитими загальним табу. Табу минулого, які Олександр та Маргарет Мітчеллі назвали психологічним терміном «гальмуванням думок», мусять бути подоланими, тоді суспільство перестеє «закривати очі на реальність». Уданому випадку долання табу відбувається поколінням дітей жертв та злочинців.

²⁸ Там же.

²⁹ Там же.

5. Механізми заборони слів в політичному дискурсі

Хоча суспільство сьогодні в публічному дискурсі постулює свободу думки, неприємні теми та факти як і раніше затемнюють завдяки мовним стратегіям ухилення – евфемізмам, цензурі, негласності.

Евфемізми – єдиний офіційно незаборонений прийом політичної мови. Вони займають особливе місце в політичній риториці. Л. Крисін виділяє три основні функції евфемізмів:

- уникнення конфлікту;
- завуалювання реальних подій;
- повідомити адресату щось такого, що має бути зрозуміле тільки йому³⁰.

Прагнення сховати сенс видно на позначеннях: воїни-інтернаціоналісти (про радянських солдатів в Афганістані у 79-90 рр. ХХ ст.), «дружня допомога братньому афганському народу», «обмежений контингент військ на території Афганістану» (а більш прямі номінації «агресія», «окупація», «окупанти» звучали в радіопередачах БІ-БІ-СІ, «Голосу Америки», радіостанції «Свобода»)³¹.

Але не лише тоталітарні режими вдаються до евфемізації. Сучасні демократії, де до відповідальності можуть притягнути за «політично некоректне» висловлювання, використовують їх не менш рідко.

На відміну від евфемізмів, цензура та замовчування – є забороненими механізмами інформаційної політики демократичної держави. Закон України «Про інформацію» визначає цензуру як вимогу до журналіста, головного редактора організації, що випускає ЗМІ, його засновника, співзасновника, видавця, розповсюджувача попередньо узгоджувати розповсюджену інформацію (крім випадків, коли така вимога йде від автора цієї інформації або іншого суб'єкта авторського і суміжного права на неї), або накладення заборони (крім випадків, коли така заборона накладається судом), або перешкоджання у будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування і їхніх посадових осіб³². Передбачена й інша форма відбору інформації, зокрема втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації, що передбачає: контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборо-

³⁰ Л. Крысин, *Эвфемизмы в современной русской речи*, “Русистика”, 1994 № 1-2, с. 28-49.

³¹ Там же.

³² Закон України «Про інформацію» від 01.07.2010. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>; [odczyt: 07.09.2014].

ни на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом³³.

Стосовно табу є механізм, який дозволяє їх залишити недоторканими. Як і ключове слово, пропагування табу можна закинути політичному опонентові. Ще в 60 рр. ХХ ст. табу перетворилося на термін-клеймо, коли А звинувачує у замовчуванні якоїсь теми Б. Політолог Курт Зонгаймер зауважує: «Лівих інтелектуалів вважали адвокатами публічної дискусії. Вони ненавиділи цензуру, замовчування, негласність, вважали своїм основним завданням розвінчувати табу, знімати маски, говорити вголос, знищувати заборони. Але сучасні навіть консервативні «закиди табу» – просто демагогія»³⁴. Модель цього закиду табу виглядає так, ніби відбувається своєрідне інсценування «викриття-розвінчування табу». Тоді одна сила піднімає начебто заборонену тему і викриває її резонанс. Інсценування виглядає так: представник партії А констатує, що в суспільстві існує табу Х, якого дотримуються всі. Але це табу, – каже партія А, – приховування правди, й для суспільства – шкідливе й беззмістовне. І звинувачують у пропаганді цього табу іншу політичну силу. Таким чином, представник партії А закликає зламати табу, і «починає з себе», демонструючи на своєму прикладі мужність відмовитися від загального стереотипу. Тоді він стає просвітителем та визволителем.

Отже, заборонені слова в політичному дискурсі можна продемонструвати такою схемою:

³³ Там же.

³⁴ Н. Schröder, F. Mildenerger.

Схема № 5. Заборонені слова в політичному дискурсі. Механізми їх регулювання.

6. Висновки

Отже, в статті визначили, який науковий доробок став підставою сформува-тися в окрему науку політичну лінгвістику, виокремили та проаналізували спе-цифіку слова як семантичного елемента політичного дискурсу. Розглянули дві класифікації слова, перша з яких виділяє терміни в професійному політичному середовищі та коди в політичному протистоянні. В сфері останнього виділили та розглянули слова-символи, ключові слова, слова-знамена та ярлики. Підста-во другої класифікації став критерій дозволеності, вона передбачає розподілу на заборонені, дозволені та нейтральні слова в політичному дискурсі. Зауважи-ли, що заборонені слова можуть бути формально – через закони та нормативно-правові акти, а також неформально – через загально суспільний консенсус чи протизаконні методи політичного впливу: цензуру, втручання в професійну діяльність тощо. Евфемізація – потужний механізм для політичного дискурсу, він дозволяє уникати небажаних тем та окремих слів, формує культуру цілого суспільства.